

หน่วยที่ 8 ประเพณี พิธีกรรมไทย



ตอนที่ 8.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี และพิธีกรรม

8.1.1 ความหมาย ลักษณะ และประเภทของประเพณีและพิธีกรรม

1. ความหมายของประเพณี และพิธีกรรม

ประเพณี คือสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน หรือตามแบบอย่างที่ได้กำหนดขึ้น

พิธีกรรม คือวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคล

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นรูปแบบการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำของบุคคลหรือส่วนรวม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย สะสมเป็นความรู้และประพฤติปฏิบัติ มีการถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นมรดกของสังคมไทยแก่คนรุ่นต่อ ๆ มา

2. ลักษณะของประเพณีและพิธีกรรม ประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิด คือ หลักการหรือความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี
- 2.2 พิธีกรรม คือ วิธีการกระทำ มีขั้นตอน รูปแบบ กรรมวิธีที่กำหนดไว้
- 2.3 สมาชิก คือ ผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณี ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
- 2.4 การเฉลิมฉลอง คือ การจัดกิจกรรมการละเล่นที่สนุกสนานรื่นเริง

3. ประเภทของประเพณีและพิธีกรรม จำแนกได้ 4 ประเภท

- 3.1 ประเพณีปรัมปรา เป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบต่อมาจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต
- 3.2 จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่นำมาจากข้อกำหนดทางศีลธรรม มีชั่วหรือผิดถูก
- 3.3 ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่กำหนดวิธีประพฤติปฏิบัติตามคติความเชื่อ
- 3.4 ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติตามความนิยมของสังคม

พิธีกรรม มีการแบ่งประเภทตามแนวคิดในการกระทำ เช่น พิธีกรรมตามปฏิทินหรือพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและหมุนเวียนกันเป็นประจำ

8.1.2 ประเพณี และพิธีกรรมกับคติความเชื่อ

ประเพณี พิธีกรรมกับความเชื่อดั้งเดิม

มนุษย์มีความเชื่อในพลังอำนาจ เห็นธรรมชาติว่าเป็นสิ่งลึกลับ มีอำนาจปกป้องคุ้มครองมนุษย์ให้พ้นจากอันตรายหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ได้

ประเพณีพิธีกรรมกับความเชื่อทางศาสนา

ศาสนาพุทธ มีการสมาทานศีล การขอศีล 5 หรือ ศีล 8

ศาสนาคริสต์ มีการนมัสการ เป็นพิธีสวดภาวนาอธิษฐาน ต่อพระเจ้า

ศาสนาอิสลาม มีหลักปฏิบัติบัญญัติของพระอัลเลาะห์

การศึกษาประเพณีและพิธีกรรมกับคติความเชื่อ

- 3.1 ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ
- 3.2 ประเพณีงานศพ เป็นประเพณีเกี่ยวเนื่องกับศาสนา

8.1.3 บทบาทของประเพณีและพิธีกรรม

1. บทบาทของประเพณีและพิธีกรรมต่อบุคคล

คนเราทำตามประเพณีและพิธีกรรมเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีงามต่อตนเองหรือครอบครัว ประเพณี พิธีกรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในการดำเนินชีวิต และในการทำงานประเพณี และพิธีกรรมยังมีบทบาทต่อบุคคลในด้านซึ่งนำไปเข้าใจสาระของชีวิตว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดคิด

2. บทบาทของประเพณีและพิธีกรรมต่อชุมชนและสังคม

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความผูกพัน ความเป็นพวกเดียวกัน ประเพณีปฏิบัติหรือกระทำในสิ่งที่เป็นแบบแผนเดียวกัน ประเพณี พิธีกรรมบางอย่างมีบทบาทเป็นเครื่องมือควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมทำให้เกิดความสงบ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่กระทำผิดหรือประพฤตินั้น “แหวกประเพณี”

ตอนที่ 8.2 ลักษณะและแนวคิดของประเพณี และพิธีกรรม

8.2.1 ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับศาสนา

1. ประเพณี และพิธีกรรมในศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธมีประเพณีและพิธีกรรมเพื่อรำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นประเพณี และพิธีกรรมที่แสดงถึงมูลเหตุของการกระทำ ซึ่งสืบต่อมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และกำหนดเป็นวันสำคัญทางศาสนา การนับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน จะมีพิธีกรรมเพิ่มเติมในวัตรปฏิบัติของชาวพุทธ ผสมผสานตามความเชื่อดั้งเดิมดังที่พบเห็นในปัจจุบัน

2. ประเพณีและพิธีกรรมในศาสนาคริสต์

ชาวคริสต์มีพิธีกรรมนมัสการหรือการสวดภาวนาและอธิษฐานร่วมกันในครอบครัว ก่อนและหลังรับประทานอาหารเช้าและค่ำ วันคริสต์มาส (25 ธันวาคม) ชาวคริสต์จะทำพิธีมิสซาเป็นพิเศษ โดยการบูชาพระบุตร

3. ประเพณีและพิธีกรรมในศาสนาอิสลาม

ชาวไทยมุสลิมมีประเพณีและพิธีกรรมที่แสดงความศรัทธาอย่างแน่วแน่ มีความเชื่อมั่นด้วยจิตใจต่อพวกเขา(อัลเลาะห์)จะกล่าวเป็นคำพูดและปฏิบัติตามบัญญัติของพระเจ้า(เรียกว่าอัลอิสลาม)

4. ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยจีน

1. การบูชา “เสีวียนเทียนช่างตี”
2. การบูชาบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วและมีชีวิตในสวรรค์
3. การบูชาเทพเจ้าอื่น ๆ
4. การบูชาพระโพธิสัตว์กวนอิม

8.2.2 ประเพณี และพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ

1. วันตรุษสงกรานต์ เป็นเทศกาลงานทำบุญสืบปีเพื่อส่งท้ายปีเก่า และเฉลิมฉลองรับวันปีใหม่ มีกำหนด 3 วัน คือ “วันมหาสงกรานต์”

2. วันเข้าพรรษา เป็นเทศกาลที่พระสงฆ์จะจำพรรษาที่วัด
3. วันสารท เป็นเทศกาลงานบุญกลางปี หรือทำบุญเดือนสิบ
4. วันออกพรรษา เป็นงานบุญที่เป็นประเพณีสนุกสนานรื่นเริง ท้องถิ่นชาวบางพลี จ.สมุทรปราการ มีประเพณีรับบัว บางท้องถิ่นมี “ประเพณีตักบาตรเทโว”
5. วันลอยกระทง เป็นประเพณีที่มีตั้งแต่สมัยโบราณ สันนิษฐานว่ารับอิทธิพลจากอินเดียซึ่งมีแนวคิดในการบูชาพระแม่คงคาและพระนารายณ์
6. ประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นพิธีที่ชาวพุทธฝั่งเทศน์เรื่องพระเวสสันดร (เรียกว่าเทศน์มหาชาติ) ให้จบในวันเดียว

สำหรับคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ มีเทศกาลงานบุญเช่นกัน

1. วันวาเลนไทน์ (14 กุมภาพันธ์)
2. วันฮาโลวีน (31 ตุลาคม)

ชาวไทยมุสลิมมีเทศกาลสำคัญ คือ

1. วันอีดีลฟิตรี
2. วันอีดีลฮัจญ์

ชาวไทยจีนมีประเพณี พิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ

1. วันตรุษจีน เป็นวันสำคัญที่สุด เป็นวันขึ้นปีใหม่ของจีน
2. วันสารทจีน เป็นเทศกาลทำบุญครั้งปี
3. วันสารทอื่น ๆ

❖ ประเพณีและพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ของคนไทย มีแบบแผนปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ตามความเชื่อและการนับถือศาสนา

8.2.3 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับชีวิต

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนสภาพแวดล้อม

เมื่อเปลี่ยนถิ่นที่อยู่ไปอยู่ที่ใหม่เป็นเขตแดนที่ไม่ได้อยู่ประจำ เป็นที่ที่ไม่ค่อยเคยอยู่ รู้สึกไม่คุ้นเคยแปลกที่ รู้สึกว่าไม่มั่นใจ เกรงว่าจะมีอันตราย หรือวิตกกังวลจะได้รับอันตรายจากวิญญาณ จึงทำพิธีเพื่อขอความคุ้มครองหรือแสดงถึงการผสมผสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมใหม่นั้น

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการพบปะ และการประชุม

มนุษย์จะต้องติดต่อสัมพันธ์กันในฐานะ และโอกาสต่าง ๆ เมื่อพบปะกับบุคคลที่ไม่ได้สนิทสนมคุ้นเคยก็จะหาวิธีการแสดงมิตรไมตรี สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด – การตาย

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับชีวิตทำตามคติความเชื่อของบุคคล และหมู่คณะมีแบบแผนการปฏิบัติตั้งแต่การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร วิทยารก และเด็ก การบวช การหมั้นและแต่งงาน และงานศพ

ศาสนาคริสต์

- 4.1 ศีลล้างบาป เป็นพิธีปฏิบัติกับเด็กเกิดใหม่
- 4.2 ศีลกำลัง เป็นพิธีปฏิญาณความเชื่อในพระเจ้า
- 4.3 ศีลอภัยบาป เป็นพิธีสารภาพบาปกับพระนักบวช
- 4.4 ศีลสมรส หรือพิธีแต่งงาน
- 4.5 ศีลบวช เป็นพิธีแต่งตั้งคริสต์ชนสามัญ

ศาสนาอิสลาม

- 5.1 การทักทาย เมื่อพบปะกัน
- 5.2 การแต่งกาย ศาสนากำหนดให้การแต่งกายปกปิดอวัยวะมิดชิด
- 5.3 การรับประทานอาหาร งดเว้นการบริโภคเนื้อสุกร และสัตว์ต้องห้าม
- 5.4 การแต่งงาน มีพิธีกรรม 2 ช่วง พิธีนิกะห์ และพิธีเลี้ยงอาหาร
- 5.5 การตาย เชื่อว่าการตายคือการกลับไปหาพระเจ้าผู้สร้าง ผังภายใน 24 ชั่วโมง

ประเพณี พิธีกรรมของชาวไทยจีน

- 6.1 พิธีแต่งงาน ชาวจีนถือเป็นวันสำคัญที่เป็นความภูมิใจและความสุขที่แท้จริงของมนุษย์
- 6.2 พิธีศพ ประกอบด้วยพิธีงเด็ก และการฝังศพ

8.2.4 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน

1. ประเพณีและพิธีกรรมในการทำนา

สำหรับพิธีราชฎร์ มีกรณีศึกษา คือ ฮตสิบสองเดือนของชาวอีสาน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนา ได้แก่

- 1.1 พิธีบุญคุณลาน ทำในเดือนยี่ เป็นพิธีกรรมทำบุญและทำขวัญข้าวเปลือก
- 1.2 พิธีบุญบังไฟ ทำในเดือนหก เพื่อขอฝนจากเทวดา

2. ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเครื่องมือทำมาหากิน

ในช่วงที่ฤดูกาลใหม่เพื่อเพาะปลูก ชาวนาไม่ได้ใช้เครื่องมือทำมาหากิน เช่น คาด ไถ เป็นต้น แต่จะใช้สอยเครื่องใช้อื่นๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ครก สาก กระด้ง

8.2.5 ประเพณีและพิธีกรรมในบางโอกาส

1. การรักษาโรค

พิธีกรรมการรักษาโรคเกิดจากความเชื่อว่าการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากการกระทำของบุคคลหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

2. การทำบุญอายุ

พิธีทำบุญอายุเป็นการทำบุญเมื่ออย่างเข้าสู่อายุที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตได้แก่ เมื่ออายุเข้าวัยเบญจเพสคือ 25 ปี เมื่ออายุ 50 หรือ 60 ปี การทำบุญอายุมีพิธีกรรมแตกต่างกันไปตามบุคคลและโอกาส บางคนเน้นการเลี้ยงฉลอง บางคนเน้นการทำบุญ

3. การเสี่ยงเซียมซี

คนจีนมีพิธีเสี่ยงทายเพื่อให้รู้โชคเคราะห์ล่วงหน้า คือ การเสี่ยงเซียมซีตามศาลเจ้า ซึ่งแพร่หลายเป็นที่ยอมรับของคนไทยด้วย

4. การกินเจ

พิธีกินเจเป็นประเพณีการทำบุญกุศลที่มีมานานนับพันปี

5. การสังเวชพระภูมิ

คนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและถิ่นที่อยู่อาศัย กล่าวคือ เชื่อว่ามีพระภูมิ หรือผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นความเชื่อที่รับคติทางศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานกับคติความเชื่อของชาวบ้าน

ตอนที่ 8.3 การเปลี่ยนแปลงของประเพณี และพิธีกรรม

▪ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี และพิธีกรรมไทย

1. สภาพสังคม

ลักษณะของวิถีชีวิตหรือชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเป็นไปตามลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศและพื้นที่ ปัจจุบันวิถีชีวิตเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมสมัยใหม่ที่มีการประกอบอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย มีการติดต่อกับต่างชาติ และเปิดรับความเจริญทางวิชาการและวัฒนธรรมตะวันตกอย่างกว้างขวาง

2. ความเชื่อและศาสนา

ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ยังคงมีประเพณีและพิธีกรรมบูชาบวงสรวงภูตผีวิญญาณและเทพยดาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในหมู่บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น

3. การรับอิทธิพลต่างชาติ

คนไทยรับอารยธรรมจากต่างชาติอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยอยุธยาและทวีความสำคัญมากขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การติดต่อกับต่างชาติทำให้คนไทยรับประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างและนำมาผสมผสานกับของไทยได้อย่างกลมกลืน กลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

4. ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของประเพณี พิธีกรรมไทย

ประเพณีและพิธีกรรมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วยอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว แล้วในลักษณะของการลดทอน ดัดแปลงแก้ไข ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม

ล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การเปลี่ยนแปลงประเพณีและพิธีกรรมไทยทั้งของเก่าและการรับมาปฏิบัติใหม่เป็นสิ่งปกติธรรมดาเช่นเดียวกับวัฒนธรรมไทยในด้านอื่น ๆ

▪ **กรณีศึกษาประเพณี และพิธีกรรมไทยที่เปลี่ยนแปลง**

1. **ประเพณีรดน้ำแต่งงาน มีความนิยมที่ฟุ่มเฟือยและเป็นธุรกิจมากขึ้น**
2. **ประเพณีบวช** เมื่ออายุครบ 20 ปีเต็ม เป็นวัยเข้าสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องรับผิดชอบชีวิตของตน และเป็นหลักฐานโดยลำพังตนเองได้ จึงควรมีความรู้หลักแห่งความจริงในโลกด้วยการเล่าเรียนพระธรรมในพุทธศาสนา มีพิธีกรรมแบบประหยัด
3. **ประเพณีทำบุญบังสกุล**
ปัจจุบันยังมีประเพณีการบังสกุลในพิธีงานศพ และบังสกุลอัฐิในวันสงกรานต์ การบังสกุลอัฐิในปัจจุบัน มีธรรมเนียมทำพิธีที่วัด

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 ประเพณี พิธีกรรม มีความหมายอย่างไร

ตอบ ประเพณีเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ ตามที่สังคมกำหนดไว้เป็นแนวเดียวกันและสืบต่อกันมา เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

พิธีกรรม คือ วิธีการกระทำของบุคคลหรือสถาบันทางสังคมเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามต้องการ ต่อมากลายเป็นประเพณีของสังคม เช่น

1. แห่นางแมวเพื่อขอฝน
2. เว้นตัดผมวันพุธ เป็นประเพณีปรัมปรา
3. โคนผมไฟเด็กอายุ 1 เดือน
4. รับน้องใหม่ในมหาวิทยาลัย

ข้อ 2 ปัจจัยใดที่มีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในการอนุรักษ์ พัฒนา และยกเลิกประเพณี พิธีกรรมไทย

ตอบ 1) สภาพสังคม ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศ ถิ่นที่อยู่ซึ่งเป็นธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ 2) ความเชื่อและศาสนา ได้แก่ คติความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อในคำสอนของศาสนาที่เคารพนับถือ 3) การรับอิทธิพลจากต่างชาติ ได้แก่ ค่านิยม การประพฤติปฏิบัติ เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมการศึกษา และวัฒนธรรมที่ไทยติดต่อสัมพันธ์ด้วย

ข้อ 3 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างไร

ตอบ ประเพณีและพิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในการดำเนินชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ บุคคล ที่แวดล้อมในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นวิธีการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลง และคาดหวังว่าจะเปลี่ยนไปในทางที่ดี เพื่อความสุขสบายและความปลอดภัยในการดำรงชีวิต

ข้อ 4 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างไร

ตอบ คำสอน (หลักธรรม) และนักบวช เพื่อระลึกถึงคุณความดีของศาสดา ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นตามศาสนประวัติ และเป็นการเกื้อหนุนนักบวช ประเพณีและพิธีกรรมจึงช่วยดำรงไว้ให้ศาสนามั่นคงสถาพร

